

Skiss till genushistoria i dag och det trubbiga begreppet kvinna

Några reflektioner med anledning av
Historisk tidskrifts temanummer "Kvinnor"

EMMA PIHL SKOOG*

Södertörns högskola

Inför utgivningen av *Historisk tidskrifts* temanummer "Kvinnor" fick undertecknad – tillsammans med litteraturvetaren Sam Holmqvist – ett uppdrag av representanter från styrelsen i SKOGH (Sveriges kvinno- och genushistoriker) att fungera som kommentator vid ett digitalt seminarium den 22 oktober 2021 med anledning av publiceringen.¹ Jag menar att det finns anledning att fortsätta den diskussion om begreppet kvinna och temanumret som sådant som fördes vid det seminariet. Syftet med den här texten är att lyfta fram de givande tankar och meningar som togs upp i temanumret samt reflektera kring de frågor och funderingar som dryftades vid seminariet den 22 oktober. Jag tror och hoppas nämligen att historievetenskapen kan dra nytta av de idéer och den diskussion kring förståelsen av begreppen kön, genus och kvinna som temanumret och seminariet gav upphov till. I och med det kommer jag inte att diskutera varje enskild text på djupet, formatet tillåter inte en sådan djupdykning, men jag uppmanar de som ännu kanske inte läst temanumret att göra det, eftersom flera intressanta infallsvinklar behandlas av artikel- och essärförfattarna. Min förhoppning är emellertid att kunna göra den innehållsrika diskussionen och temanumret någorlunda rättvisa.

Som kommentator gavs jag förhållandevis fria tyglar. Jag började min läsning utifrån den övergripande frågan: Vad är en kvinna? Denna avgörande fråga inom den feministiska rörelsen ställdes inte minst av Simone de Beauvoir redan i slutet av 1940-talet,² men den är ännu idag brännande aktuell. Frågan följde mig som en röd tråd läsningen igenom

* Fil. dr i historia

1. *Historisk tidskrift* (tema kvinnor) 141:3 (2021). När temanumret refereras häranefter kommer noter bara användas i undantagsfall vid direkta citat.

2. Simone de Beauvoir, *Le Deuxième Sexe: Les Faits et les Mythes* (Paris 1949).

och jag kommer att återkomma till den liksom om jag blev något klokare av temanumret. Frågeställningen har även rests i den relativt nyutkomna antologin *Vad är en kvinna?* (2021). Med på seminariet fanns även en av antologins redaktörer, Johanna Sjöstedt, som riktigt framhöll att frågan som sådan också har en etymologi.³

Utgångspunkten för mig, liksom flera av temanumrets artikelförfattare, är att den här etymologin gör att begreppet kvinna behöver diskuteras. Vi varken bör eller kan rygga tillbaka inför diskussionen om vad vi såväl teoretiskt som empiriskt väljer att lägga för innebörd i begreppet. Bidragen i temanumret kan på ett eller annat sätt sägas behandla det här problemkomplexet samt öppnar upp för diskussion om kvinnobegreppets användbarhet, vara eller icke vara, inom historieforskningen.

Temanumret som sådant består av en introduktion av redaktörerna Emma Severinsson och Helena Bergman, tre längre artiklar och tre essäer. Redan i Severinssons och Bergmans inledning förstår vi att kategorin kvinna är undflyende och icke-statisk. Den traditionella förståelsen av begreppet har utmanats av såväl genushistoriker som intersektionellt och postkolonialt inriktade forskare, som redaktörerna också framhåller. Ett genomgående tema i texterna – liksom i inledningen – är en viss aspekt av den här frågan, som är och har varit ett huvudbry för feministiska liksom andra jämlikhetssträvande rörelser, nämligen huruvida kategoriserandet i sig självt befäster ojämlikhet.⁴ Den här dubbeltydigheten liksom flyktigheten går att knyta an till en ”trubbighet” gällande kvinnobegreppet som Sam Holmqvist i sin roll av kommentator hänvisade till. Begreppet kvinna kan likaledes användas som ett samlande aktivistiskt begrepp, som både kan vara inkluderande och exkluderande. Därför kan det även sägas ha funnits en ovilja att ta sig an begreppet i Joan W. Scotts dekonstruerande anda, vilket temanumret i mycket söker råda bot på.⁵ Detta ser jag som ett genomgående tema igenom hela numret och flera av uppsats- och essäeförfattarna refererar dessutom till Scott.

En annan fråga rör kvinno- och genushistoriens risk att endast bli

3. Evelina Johansson Wilén & Johanna Sjöstedt (red.), *Vad är en kvinna? Språk, materialitet, situation* (Göteborg 2021).

4. Se exempelvis Nancy Jay, "Gender and Dichotomy", *Feminist Studies* 7:1 (1981) s. 38–56; Ingrid Bosseldal, "Feminism och konstruktioner av kön", i Fredrik Miegel & Fredrik Schoug (red.), *Dikotomier* (Lund 1998) s. 114–136.

5. Joan W. Scott, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", i *Gender and the Politics of History* (New York 1988).

till ett komplement till den ”riktiga historien”, inom citationstecken.⁶ Samtidigt visar redaktörerna på att ett synliggörande av kvinnor också ifrågasätter det konventionella och kan vidga vår förståelseram gällande både det förflutna och vår samtid. I analogi till detta skulle jag även vilja lyfta fram flera idag vitala fält inom historieämnet, såsom känslöshistoria, muntlig historia och i viss mån postkoloniala studier i historia, som har utvecklats i nära samklang med den genushistoriska forskningen. I och med den här sammanlänkningen och samutvecklingen kan ämnet fly den risk som flera av temanumrets textförfattare lyfter fram, nämligen att kvinnohistorien blir ett komplement till den ”riktiga” historieskrivningen.

Ett samlat men spretigt grepp om kvinnor som kategori

Själva uppsatserna i temanumret är kronologiskt ordnade och jag går nu vidare för att behandla några intressanta aspekter i var och en av dem. I Karin Hassan Janssons uppsats, ”Kvinnfolk, karlar och könskategorier: Ord och mening i det tidigmoderna Sverige”, blir vi varse att begreppet kvinna kanske var mycket mindre använt som kategori i det tidigmoderna Sverige än i modern tid. Med hänvisning till Denise Rileys och Joan W. Scotts diskussioner gällande kategorin kvinna ställer sig Jansson frågan om inte kategorin kan ses som ett historiskt konstruerat epitet som egentligen inte är bundet till kroppar eller identiteter. Genom sökningar i två tidigmoderna textkorpora visar Jansson att kvinna som begrepp användes i mindre än fem procent av fallen när kvinnobeteckningar omnämndes. Betydligt vanligare förekommande var istället hustru och fru. Beteckningar kopplade till kvinnans position i hushållet, släkt- eller familjerelationer var alltså det som dominerade. Studien visar att åtskilliga parametrar och intersektioner hade betydelse för hur människor delades in i grupper under tidigmodern tid; inte minst status, i vid bemärkelse, spelade en betydande roll.

Jansson kommer i artikeln till slutsatsen att det inte är fruktbart att

6. Gällande problematiken se exempelvis Gro Hagemann, *Feminisme og historieskrivning: Inntrykk fra en reise* (Oslo 2003); Sonya Rose, *What is genderhistory?* (Cambridge 2010); Kirsti Niskanen & Karin Hassan Jansson, ”Genushistoriens utmaningar – kan Clio flyga och tänka fritt?”, *Scandia* 78:2 (2012); Kathryn Gleadle ”The Imagined Communities of Women’s History: Current debates and emerging themes, a rhizomatic approach”, i *Women’s History Review*, 22:4 (2013) s. 524–540; Emma Severinsson, ”Genushistoria i Norden”, *Historisk tidskrift* 140:1 (2020).

tala om en gemensam kvinnlighet som konstruerats i relation till manlighet i det korporativa och ojämlika ståndssamhället. Förståelsen av kvinna som begrepp spelade enligt Jansson en ytterst begränsad roll för tidigmoderna människor i deras vardagsliv. Samtidigt menar jag att vi i framtida studier behöver uppehålla oss än mer vid frågan om relationen mellan könsdikotomens eventuella självklarhet och Janssons tänkvärda slutsatser. Vid seminariet avslutade Jansson även sin presentation med att uppmana till ytterligare forskning på området.

I Malin Arvidssons studie "Att tala till kvinnor och vinna deras röster: Socialdemokratiska kvinnoförbundets agitation inför valet 1921" har vi gått från ett statusbetonat korporativt ståndssamhälle, med Janssons terminologi, till ett kapitalistiskt klassamhälle. Även Arvidsson ställer i inledningen, precis som Jansson, frågan om kvinnor verkligen kan sägas ha existerat som en enhetlig kategori och svaret blir nekande. Arvidsson skriver istället på ett fruktbart sätt fram de socialdemokratiska kvinnornas egen önskan om att organisera sig just som kvinnor. Det skulle vara intressant om Arvidsson ville utveckla detta i viss mån teoretiska ställningstagande i sin framtida forskning om socialdemokratiska kvinnliga pionjärer, särskilt då frågan är högaktuell i dagens jämlikhets- och jämställdhetsrörelser. Ett historiskt perspektiv på saken skulle eventuellt kunna bidra med viktiga insikter rörande synen på kön och politisk organisering.

Arvidsson visar i sin text hur socialdemokratiska kvinnor började organisera sig inom ett kvinnoförbund i och med införandet av allmän och lika rösträtt. Arvidsson pekar på att kvinnorna inför valet 1921 hade börjat tilltalas som kollektiv, men det var inte ett kollektiv baserat endast på kön, utan klass fungerade också som en ordnande parameter. Kvinnoförbundets agitatorer reste runt som efterfrågade talare och uppmanade kvinnor som kollektiv att rösta. Arvidssons studie visar att kvinnorna tilltalades framförallt som arbeterskor och arbetande kvinnor. I likhet med i Janssons text var alltså intersektionerna mellan olika kategorier viktiga för att konstruera kvinnobegreppet och även civilstånd var i viss mån en viktig parameter vid tilltalet.

I Klara Arnbergs, Nikolas Glovers och Fia Sundevalls artikel "På hemmafrenten intet nytt: Kommersiell kvinnlighet under beredskapsåren 1939–1945" möter vi framför allt en kommersialiserad kvinnobild. Genom deras studie av reklamannonser i veckotidningar och av reklam-

och annonsmarknadens aktörer påvisas att kvinnor tilltalades som olika grupper. Intersektionerna är alltså även här viktiga. Kvinnor sågs dock gemensamt som de huvudsakliga konsumenterna som skulle fortsätta konsumera för nationens väl även i krigstid. Lyxartiklar som skönhetsprodukter och silkesstrumpor kunde, trots ransoneringarna, lyftas fram som vitala konsumtionsvaror då de ansågs förmå folket att fly en annars grå och trist vardag och främja det ”psykologiska välmåendet”.⁷ Konstruktionen av kvinnan kunde härigenom fylla funktionen av ett socialt kitt. I analogi med Arvidssons studie så tilltalades kvinnor i Arnbergs, Glovers och Sundevalls uppsats olika utifrån social bakgrund och klass. Klass spelade alltså en avgörande roll vid konstruktionen av kvinnan i en kommersiell kontext. Därtill var en viktig parameter, i likhet med i Janssons studie, civilstånd. Kvinnorna delades dessutom in efter åldersgrupper och med ålder förutsattes även ett visst civilstånd.

Jag ska inte dra för stora växlar på detta, då flera hundra år förflutit mellan de tidsperioder uppsatserna behandlar, men i studierna framträder ändå civilstånd som ett återkommande ordnande fenomen. Det här tål att omnämnas och manar till eftertanke. Hur bör detta civilstånd förstås? Utifrån en könsdikotomisk över-/underordning eller, som exempelvis Jansson lyfte fram vid seminariet, som något mer rörligt, där begreppet hustru även förutsatte en viss position av makt? Oavsett så måste begrepp som hushåll och civilstånd förstås i sitt historiska sammanhang. För att kunna förstå begrepp såsom hustru, husmoder, arbeterska och kvinna behöver vi även se till de motsatspar som kategoriseringen i viss mån förutsätter. Samtidigt behöver vi göra upp med den dikotomiska tankefigur detta medför och riskerar att befästa.⁸

Uppsatserna i temanumret pekar trots begreppens föränderlighet och kontextbundenhet mot civilståndet och heterosexualiteten som betydelsebärande i ett längre historiskt perspektiv. Kopplingen mellan kön och sexualitet bör problematiseras ytterligare i historiska studier, vilket inte minst Janssons arbeten är goda exempel på.⁹ Heterosexualiteten framstår som en konstant om än föränderlig kategori i texterna igenom. Var en kvinna inte gift förväntades hon bli det enligt en heterosexuell

7. Klara Arnberg, Nikolas Glover & Fia Sundevall, ”På hemmafronten intet nytt: Kommersiell kvinnlighet under beredskapsåren 1939–1945”, *Historisk tidskrift* 141:3 (2021) s. 488.

8. En tidig diskussion rörande kön och dikotomitänkande, se Jay, (1981).

9. Karin Hassan Jansson, *Kvinnofrid: Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800* (Uppsala 2002).

norm. Som Arnberg, Glover och Sundevall skriver, ”lyckan kom i form av en tjugig kavaljer”.¹⁰ Kvinnan konstruerades alltså som hustru, vilket så även var framträdande i Janssons slutsatser och relativt närvarande i Arvidssons artikel om socialdemokratiska kvinnoförbundet.

Civilstånd, hushållsposition och ansvar är närvarande parametrar i samtliga uppsatstexter. I Rikke Lie Halbergs stilistiskt föredömliga essä framträder också civilståndet som en betydelsefull kategori. Halberg diskuterar utifrån ett mikrohistoriskt och biografiskt perspektiv hur en karibisk barnflickas möjligheter till agens såg ut i relation till sina danska arbetsgivare under slutet av 1800-talet. Hushållet som en betydelsekomponent blir också synlig, liksom ålder, men här läggs även ett postkolonialt perspektiv till och ytterligare en maktparameter länkas till förståelsen av kategorin kvinnor. På så sätt kan Halbergs essä ses som en välkommen tillförsel på det genushistoriska området och till de studier som problematiserar raskategorier.¹¹ Essän kan även ses som ett bidrag till den transnationella historieskrivningen och det som Alice Kessler-Harris lyft fram som ett resultat av den feministiska historieforskningen, nämligen genushistoriens förmåga att destabilisera traditionella begrepp med utgångspunkt i en förutsatt nationalstat genom att fokusera på kvinnors internationella samarbeten och aktivism.¹²

Susanna Erlandsson visar i sin översikt att det behövs en fortsatt diskussion kring hur historiker ska tackla kvinno- och genushistoria. Erlandsson belyser problematiken att en genushistorisk ansats som inte integreras i mer traditionell diplomatihistoria riskerar att bidra till att ett genusperspektiv endast kommer att fungera som ett komplement till den ansedda så att säga riktiga historieskrivningen, vilket återigen kan leda till att föreställningar om könsskillnader reproduceras och befästs.

Det här problemkomplexet är något Ulrika Holgersson också vill avhandla genom sin essä. Holgersson resonerar kring behovet av att dekon-

10. Arnberg, Glover & Sundevall (2021) s. 506.

11. För en diskussion gällande detta, se exempelvis Sue Morgan, ”Theorising Feminist History: A thirty-year retrospective”, *Women's History Review* 18 (2009) s. 381–407; Natalie Thomlinson, ”The Colour of Feminism: White Feminists and Race in the Women's Liberation Movement”, *History* 97:327 (2012) s. 453–475.

12. Alice Kessler Harris, ”Do We Still Need Women's History?”, *Chronicle of Higher Education* 54:15 (2007) s. 54. Se även Karen Offen, ”Overcoming Hierarchies through Internationalism: May Wright Sewall's Engagement with the International Council of Women (1888–1904)”, i Francisca de Haan, Margaret Allen, June Purvis et al. (red.), *Women's Activism: Global Perspectives from the 1890s to the Present* (London 2012).

struera kvinnan som begrepp, men lyfter också fram, i likhet med Erlandsson, att det kanske fortsatt, på grund av ett osynliggörande, alltjämt behövs en historieskrivning i ett "herstory"-perspektiv. Henric Bagerius, slutligen, visar på behovet av att forskare också engagerar sig utanför universitetsvärlden för att diskutera och dekonstruera vår förförståelse av kön och därigenom också ge allmänheten möjlighet att bilda sig ett eget historiskt medvetande. Bagerius visar hur han själv genom samarbeten kring museiutställningar kunnat synliggöra sina forskningsresultat gällande debatten kring och synen på kvinnokamp och "modeslaveri", med utgångspunkt i korsettplagget.

Historievetenskapens avmystifierande förmåga

En fråga som kanske inte behandlas i någon stor utsträckning i temanumret men som kom upp som ett spørsmål vid seminariet var det dalande intresset för historia och historiska förklaringsmodeller inom genusvetenskapen. Den här utvecklingen har i viss mån att göra med genusvetenskapens formering till ett fristående akademiskt ämne men knyter även an till föreställningen om historieämnets avsaknad av mer djuplodande teoretiska och metodiska färdigheter.¹³ Sam Holmqvist pekade på att ett integrerat historiskt perspektiv i viss mån saknas inom genusvetenskapen som istället är mer teoretiskt bevandrad. Att historia i allt högre utsträckning tappar mark inom genusvetenskapen kan bero på att flera teoretiska begrepp inom den sistnämnda är sprungna ur en samtida, och i viss utsträckning aktivistisk, kamp. Många gånger går diskussionen inom ramen för denna kamp den historiska forskningen förbi och dess teorier är stundom dessutom besvärliga att tillämpa på ett historiskt material.¹⁴ Historikern Judith M. Bennett pekar på en risk med att genushistoria idag på många håll i princip blivit accepterad som en subdisciplin inom historievetenskapen och därmed förlorat kontakten med den feministiska kampen som en gång gjorde fältet till ett aktivt och utvecklande forskningsområde.¹⁵

Jag har inga bra svar på hur den här klyftan ska kunna överbryggas

13. Judith M. Bennett, *History Matters: Patriarchy and the Challenge of Feminism* (Philadelphia 2006) kap. 3. Se även Monika Edgren, "Genushistoria och den tvärvetenskapliga genusforskningen", *Scandia* 76:1 (2010).

14. I en svensk kontext har detta behandlats av exempelvis Sara Edenheim, "Att komma till Scott: Att komma till Scott – teorins roll inom svensk genushistoria", *Scandia* 78:2 (2012).

15. Bennett (2006) kap. 1.

men som historiker hoppas jag naturligtvis på ett ökat intresse för och erkännande av historikers empiriska kunnande.

Som Helena Bergman lyft fram i tidigare sammanhang, så kan historia bidra med en förståelse av temporalitet och att en tidsaspekt är inbyggd i sociala relationer, samhällen och kontexter.¹⁶ Människor erfar vanligen sin omgivning genom och tolkar sina liv utifrån en narrativ temporalitet, med en början, ett nu och en framtid. Livsberättelser, identitet och upplevelser är således vanligen kronologiska till sin utformning. Här kan historievetenskapen, med sin särskilda temporal och kronologiska förståelse, bidra med viktiga insikter till det genusvetenskapliga fältet.¹⁷ Till den här tidsaspekten skulle jag även vilja tillägga det historiska perspektivets kontextualiserande förmåga och därmed avmystifiering av ett begrepp såsom "kvinna".

Förståelsen av betydelseglidningar och begreppens historiska utveckling kan fördjupa insikten gällande kategoriers situationsbundenhet, liksom deras beständiga såväl som föränderliga naturer.¹⁸ Till den här avmystifieringen kan historieforskning om så väl förmodern som modern tid bidra, och på så sätt borde historievetenskapen också kunna vara av intresse för den teoriintresserade genusvetaren likväl som den empiriskt sinnade historikern.

Sammanfattande reflektion

Sammantaget kan sägas att temanumrets "kvinna" inte framstår som en fast kategori, men som Arvidsson visar kan kategorin användas för att få politiskt inflytande. Vi behöver också förstå, med utgångspunkt i Jansson, att begreppet kvinna kanske främst är en modern analytisk och teoretisk kategori som inte alls uppfattades på samma sätt i ett tidigmodernt samhälle. Det här pekar återigen mot att kategorier alltid måste förstås i relation till och samverkande med andra kategorier. Ett begrepp kan med en sådan utgångspunkt inte förstås historiskt utan att dess relation till andra begrepp och dess skiftande betydelser i olika

16. Helena Bergman, "Vi har tiden på vår sida! Genushistoria och den tvärvetenskapliga genusforskningen", *Scandia* 78:2 (2012).

17. Se t.ex. David Carr, *Time, narrative, and history* (Bloomington 1986) kap. I, särskilt s. 4, 9, 29; David Carr, "Experience, Temporality and History", *Journal of the Philosophy of History* 3:4 (2009) s. 335-354.

18. Jag knyter här an till begreppshistoriska undersökningar i Reinhart Kosellecks anda. Se Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York 2004).

sammanhang utreds.¹⁹ Därför är det som läsare också gott att se att bilden i temanumret har rört sig bort från ett större narrativ om ett icke-ifrågasatt och tidlöst könsdikomiskt kvinnobegrepp. Samtidigt kvarstår den komplicerade frågan om hur forskning alls kan bedrivas utan kategorisering och samtliga bidrag behandlar även på olika sätt, direkt eller indirekt, detta.

Samtliga bidrag ställer också på ett eller annat sätt frågan om hur och om kvinnan konstrueras – utifrån klassposition, i relation till andra kategorier såsom hushåll och familj eller genom kläderna som bars. Kategorier fungerar undflyende, vilket temanumret demonstrerar; de kan vara användbara i ett sammanhang eller fungera uteslutande och cementerande i ett annat. Temanumret visar dessutom på en produktiv diskussion som lett fram till att frågor om till exempel vithet, sexualitet, status och klass har kommit att läggas till förståelsen av olika könsgrupper. Där befinner sig också den genusvetenskapliga forskningen idag. Att det går att härbärgera flera traditioner och inriktningar inom fältet ser jag som en styrka.²⁰ Men som Helena Bergman underströk vid seminariet den 22 oktober räcker det kanske inte bara med att konstatera att alla inriktningar får plats inom fältet, utan vi måste även öppna upp för debatt och oenighet. Vi måste låta konflikter och brytpunkter få existera sida vid sida med ett slags epistemisk enighet kring vissa centrala värden för att ämnet ska kunna utvecklas. Jag vill i enlighet med detta också lyfta fram att vi som historiker ständigt måste vara tydliga med hur vi använder en kategori och i vilket syfte

Avslutningsvis: Har jag då blivit klokare på den inledande frågan – vad är en kvinna? Jag kan säga att jag har blivit mycket klokare av att läsa temanumret men inte klokare på begreppet kvinna, och jag är mycket nöjd så, då temanumret just visar på begreppets mångfald, undflyendehet och situationsbundenhet. Historiker har all anledning att fortsätta ta plats i genusvetenskapliga sammanhang genom att bidra med det som är deras styrka: att alltid analysera saker ur ett tidsperspektiv där förändring samspelar med kontinuitet.

19. Se exempelvis Timothy D. Goering, "Concepts, History and the Game of Giving and Asking for Reasons: A Defense of Conceptual History", *Journal of the Philosophy of History* 7:3 (2013) s. 426–452.

20. Jfr Gleadle (2013).